

Барлықбай Давлетов

**Қарақалпақ әдебияты тарихын изертлеуде текстологиялық
жұмыстың әхмийети**

(оқыу методикалық қолланба)

Нөкис — 2012

Өзбекстан Республикасы Жоқары хэм орта арнаўлы билимлендириў
министрлиги

Әжинияз атындағы Нөкис мәмлекетлик педагогикалық институты

Барлықбай Давлетов

**Қарақалпақ әдебияты тарийхын изертлеўде текстологиялық жумыстың
әхмийети**

Оқыў-методикалық қолланба

Нөкис — 2012

Давлетов Б.А.

Қарақалпақ әдебияты тарихында классик хәм халық шайырларының шығармаларына текстологиялық жұмыс ислеў мәселеси енди ғана қолға алынып атырған жұмысларының бири. Соңғы ўақытлары бул мәселе бойынша илимпаз ф.и.к. Б. Давлетов қарақалпақ әдебияты тарихы бойынша сондай-ақ Қазы Мәўлик хәм Сапура шайырлар шығармалары үстинде текстологиялық жұмыс ислеп илимий изертлеў жұмысларын алып бармақта. Бул мийнет қарақалпақ тили хәм әдебияты қәнигелигиниң 1-4–курс талабалары ушын «Қарақалпақ әдебияты тарихы» курсы және де «Текстология хәм жазыўшының шеберлиги» пәнлери бойынша оқыў методикалық қолланба сыпатында пайдаланыўға болады. Сондай-ақ әдебиятшы хәм тилши илимпазлар және де филология факультетлери студентлери ушын да пайдалы мийнетлерден есапланады.

Оқыў методикалық қолланба Әжинияз атындағы Нөкис мәмлекетлик педагогикалық институтының Илимий-методикалық кеңеси тәрәпинен усынылған.

27-февраль 2012-жыл, № 6 ис қағазы

Пикир билдиргенлер:

Бердақ атындағы ҚМУ Өзбек әдебияты кафедрасы доценти *ф. и. к. Ф. Салаев*

Әжинияз атындағы НМПИ Қарақалпақ әдебияты кафедрасы доценти
ф. и. к. М. Бекбергенова

К и р и с и ў

XIX ғасырдың ақыры XX ғасырдың басындағы қарақалпақ әдебиаты өзіннен бұрынғы әдебиаттың заңлы дауамы болғаны менен оннан көп тәрептери менен ажыралып турады. Мәселен, бул дәуірдеги әдебиатта Аннакул, Құлмурат, Әбдиқадыр, Бегжан, Қоразбек, Қазы Мәулик, Омар, Сыдық, Сәпиұра х.т.б шайырлардың творчествосы Күнхожа, Әжинияз, Бердақ, Өтеш шығармаларынан тили, стили, тематикасы, жанрлары мәселеси бойынша аз да болса парқы болды. Бирақ бул айырмашылықларды анықлау үшін бизиң қолымызда усы XIX ғасырдың ақырындағы XX ғасыр басында жасаған шайырлардың шығармаларының қол жазбаларының түп нұқсалары жоқтың қасында.

Бизиң хәзирги үйренип атырған шайырларымыздың шығармалары бизге жетип келемен дегенше көплеген дәуірди, көплеген өзгерислерди басынан кеширеди хәм бизге айрым шығармалардың көлеми кемеийип, куплетлериниң орын тәртиби алмастырылып, қосық қатарлары өзгертилип ямаса тиллик өзгешелиги менен өзгериске ушырап жетип келеди.

Мине усы көзге әпиұайыдай көринген машқаланы шешиўде бизге белгили бир шайырдың шығармаларының үстинде текстологиялық жұмыс ислеу сол шайырдың дәретпелериң авторын анықлауда, баспаларда жиберилген техникалық қәтелерди сапластырыуда, шығарманы қайта тиклеуда бизге жәрдем береди.

Биз биринши текстология илими хәққинда айтатуғын болсақ ол биринши рет Ленинградтағы искусство тарийхы институтында қову-wu-оқыў жылы Б. В. Томашевский тәрәпинен текстология курсы атамасы менен оқытылған.¹

Хәзир көплеген Университет хәм пединститутларда текстология курсы оқытылады. Демек текстология тийкарынан тарийхий хұжетлерди, ески әдебиатларды, соның менен бирге ески қол жазбаларды үйренгенде пайдаланылатуғын илим.

Текстология илими әдебиаттаныуда шайыр шығармаларының нұсқаларын салыстырып отырып автордың дәретпесиниң оригиналын табыуды

---

¹ Рейсер С.А. Основы текстологии. -Л. ` Просвещение. qou1. С е.

тәмийинлейтуғын илим болса онда текстологтың алдында үлкен әхмийетли мәселе турады.

Текстология әдебияттаныў илиминде тийкарынан фольклорды, ески жазба әдебиятты үйренгенде пайдаланылып киятыр.

Қарақалпақ әдебияттаныў илиминде шайырлар творчествосын үйренгенде көпшилик илимпазлар дәретиўшиниң шығармаларына текстологиялық жұмыслар жүргизбейди. Бул сол илимпазлардың шайырлар дәретпелериниң текстология мәселесин әхмийетли мәселе емес деп қараўынан емес, ал бул тараўдың жүдә қыйын хәм жуўапкерли екенлиги болып есапланады. Бул хәкқында профессор А. Пахратдинов өз мийнетинде «... бизде Қарақалпақстанда текстологияның зәрүрлиги туўған менен оны изертлеўге кирисилген емес»² деп жазады. Соның менен бирге А. Пахратдинов усы мийнетте Бердақ творчествосының текстологиялық мәселесине де тоқтап өтеди.² Қарақалпақ әдебияттаныў илиминде текстология мәселесине арналған Х.Хәмийдовтың³ хәм А.Каримовтың мийнетлери бар.⁴

---

² Сонда. Б 34-50.

³ Хамидов.Х. Рукописное наследие Бердаха -Н5кис. ` Билим. 1995. 229 С

⁴ Каримов А Бердаз шығармаларының текстологиясы 8аззындағы мәселеге. // !ми7д1рья. қоуи. N и. Б qqe-qqy

Қазы Мәулик шығармалары үстінде текстологиялық жұмыс ислеудің әхмийети

Бул мийнетти жазыудағы алдымызға қойылған мәселелериниң бири XIX әсирдиң ақыры XX әсирдиң басындағы белгили шайыр Қазы Мәулик Бекмухаммед ұлы хәм Сапиұра Жайылбек қызы дәретпелери бойынша текстологиялық жұмыс жүргизиў болғанлықтан булл шайырлар дәретпелериниң баспадан шыққан қосықларын ӨзРИАҚҚБ қол жазбалар фондындағы сақлаўлы қол жазбалар менен салыстырып оларда жиберилген орфографиялық, пунктуациялық, стиллик, тил өзгешелигиндеги жиберилген қәте кемшиликлерди үйренип шығып оларға мүмкиншилиги болғанша конъектуралық жол менен дүзетиў киргиземиз.

Конъектура - бул қәте кемшилиги бар текстти керекли хұжетлерсиз болжаў жолы менен дүзетиў болып есапланады.⁵

Қазы Мәуликтің шығармалары биринши мәртебе 1933-жылы Профессор А.А.Соколов басшылық еткен экспедиция дәўиринде белгили халық шайыры Аббаз Дабылов аўзынан Қ.Айымбетов тәрәпинен жазып алынып сол ўақыттағы комплексли илимий изертлеў институтынның қол жазбалар фондына тапсырылған. Қол жазбаның муқабасы қатты қап пенен қапланып жоқарыда шеп жағында р-49 деп шифрланған. Қол жазбаның көлеми 220 мм X 310 мм. Муқабаның ортасында рус тилинде: «Сборник стихов дореволюционных каракалпакских поэтов. Айымбетовым К. В 1934 году. г.Чимбай-Т-Купыр во времи экспедиции А.А.Соколова» деп жазылған.¹ 1983-жылы қарақалпақ фольклорының XII томында Қазы Мәулик пенен Сәпиұраның айтысы бастырылып шығарылды.²

Әмиўдәрәя журналында Қ.Байниязов жәриялаған Қазы Мәуликтің «Шымбай» қосығы³, А.Пахратдинов хәм Х.Өтемуратовалардың баспаға таярлаған «XIX әсирдиң ақыры XX әсир басындағы қарақалпақ әдебияты тарийхы» атлы хрестоматия китабындағы Қазы Мәуликтің қосықлары жәрияланды⁴. Усы жоқарыда көрсетилген баспалардағы Қазы Мәуликтің қосықларын салыстырып текстологиялық жұмыс ислеўди мақсет еттик. Себеби Қазы Мәуликтің еле қосықлар топламы баспадан шыққан жоқ. Сол

⁵ Словарь русского языка в четырех томах. том II. -М. ` Русский язык. qoiy. C oi

ушын да Қазы Мәулик шығармалары үстінде текстологиялық жұмыс іслеу зәрүр деп ойлаймыз. Бул ҳаққында илимпаз А.Пахратдинов өз мийнетінде: «Текстология қарақалпақ әдебиат тарийхы ушын керек. Ҳәзир классикалық әдебиат бойынша барлық шайырлардың толық шығармалар жыйнағы бир-неше мәртебе баспада бастырылып шығарылды»⁵ - деп көрсетеди. Демек, классик шайырлардың шығармаларының үстінде текстологиялық жұмыслар іслеу әҳмийетли іслерден есапланады.

Бердақ шайыр дәрәтпелери ҳаққында және де текстологиялық жұмыс жүргизген А.Каримов: «Өткендеги әдебий мийраслардың текстологиясын изертлеу әсиресе бул қарақалпақ классик шайырлары ушын оғада зәрүр. Себеби ХХ әсир дейинги шайырлардың шығармалары өз дәуиринде баспа сөздің болмауынан халық арасына көбинесе ауызша, айырымлары биреуден-биреу көширип алған қол жазбалары арқалы ғана тарады. Олар бизин дәуиримизде жыйналып, көпшиликке мәлим болып отыр»⁶ деп көрсетеди.

Шайырлар дәрәтпелерине текстологиялық жұмыс іслегенде биринши гезекте абайлап қатнас жасауды талап етеди. Тексттеги дүзетилетуғын ҳәр-бир сөздің мәнисин жақсылап билип, түсинип алыуымыз керек. Соның ушын белгили текстолог илимпаз Д.С.Лихачевта: - Абайлап қатнас жасау, батырлықтан да бетер мақтауға турарлық-деп көрсеткен еди өз мийнетінде¹.

Қазы Мәулик шығармаларына текстологиялық жұмыс іслеу ушын тийисли әдебиатлар менен танысып шығыу шәрт. Олардан пикиримизди толықтырыу ушын пайдаланып барылады.

Қазы Мәуликтин лирикалық шығармалары үстінде текстологиялық жұмыс іслеу

Қазы Мәуликтин ең көлемли шығармасы «Шымбай баязы» деп аталады. Бул шығарма бурын бир-неше қосықтан ибарат болған ҳәм ҳәр-қайсы ҳәр уақытта жазылған. Биз жұмысымызда бул қосықты бөлшеклеп бөлип отырыудың орнына шығармаға текстологиялық жұмыс баслауды мақул көрдик.

Қосықтың қолымызда ӨзРИАҚҚБ қол жазбалар фондында сақланатуғын қоее-жылы экспедиция дәуиринде Аббаз Дабыл улынын аузынан Қ.Айымбетов жазып алған нұсқасы бар. Машинкада латын жазыуында жазылған 7w куплет.

⁶ Каримов А. Бердақ шығармаларының4 текстологиясы 8а33ында2ы мiселеге. // !ми7д1рья. qouu. Nu. Б qqw.

Қосықтың аты «қәzzel Сьмвај» деп жазылған. Қосықта айрым қатарлар, сөзлер машинкада қәте терілген, соңынан Қ. Айымбетов тәрeпинен қол жазба менен дүзетилип өзгертилген. Қосықтың соңында: «Qалық saјығь сәне қьssaқаны Авваз Dabyл ulunьп aјtuvu менен cazyлдь. 33-сьль, појавір»² - деп мағлыұмат берілген. Аббаз Дабыловтан жазып алынған нұсқа автор (Қазы Мәўлик.Б.Д.) түп нұсқасына ең жақыны деп есапланса болады. Екинши варианты А.Пахратдинов хәм Х.Өтемуратовалар баспаға таярлаған «XIX әсирдин ақыры XX әсир басындағы қарақалпақ әдебияты тарийхы» атлы жоқары оқыў орынлары ушын арналған хрестомотия китабы. Бундағы қосық қол жазбаға бираз жақын. Бирақ айырым сөзлер сеслик өзгешеликлер сезиледи хәм 3 куплети кемис. Үшиншиси «Арал» журналында 1993-жылы 2-3 санында У.Рахметуллаевтың жәриялаған варианты 28 куплет. Бунда бираз қәте кемшиликлер жиберилген хәм көлеми аз. Төртинши 1988-жылы Әмиўдәрья журналында Қ.Байниязов жәриялаған вариантта 9 куплет. Бул қосықтың «Арал» журналындағы вариантына бираз жақын, көлеми бираз қысқа.

Жумысымызда қолайлы болыўы ушын шайыр шығармалары-ның вариантларын шәртли түрде:

- 1 - қол жазбада
- 2 - хрестоматияда
- 3 – «Арал» журналында
- 4 – «Әмиўдәрья» журналында - деп қысқартып жүргиземиз.

1. Қол жазбада:

Әi jaranlar endi bir sөz baslaјьп,
Esitseniz tәrijpini Сьмвајдьп,
Bөrse қьz cavanlar vaқтьп qoslaјьп,
Bir-bir vaјan әjлер elin Сьмвајдьп,.

2. Хрестоматияда:

Әй яранлар, енди бир сөз баслайын,
Еситиңлер тәрийпини Шымбайдың,
Бәрше қыз жаўанның ўақтың хошлайын
Бир-бир баян етип елин Шымбайдың.

3. «Арал» журналында:

Хәй яранлар енди бир сөз баслайын
Ешитиңлер тәрийпини Шымбайдың

Бәрше қыз жаўаннын ўақтын хошлайын
Бир-бир баян етейин елин Шымбайдың.

Демек қол жазбада куплеттің биринши қатарында «Әи жранлар» хәм «сөз баслайын» деген сөзлер хрестомотияда «Әй яранлар» хәм «сөз баслайын» болып, ал, Арал журналында «Хәй яранлар» хәм «сөз баслайын» болып берилген. Негизинен «Әй яранлар» болып басланғаны дурыс болыўы керек. Себеби «Хәй» сөзи йошлы қосыққа ерсилеў мәни берип тур. Усы қатардағы «сөз башлайын» сөзи дурыс алынған. Мәселен, Әжиниязда «Меҳман күтсе башқа иси болмаса» ямаса «Йүрәкләри ат башыйдек батырлар» усаған сөзлер гезлеседи. Көбинше классиклеримизде «С» ның орнына «Ш» лаў басым болады.

Бул ҳаққында фольклорист профессор Қ.Мақсетов «Қарақалпақ қаҳарманлық дәстанларының поэтикасы» мийнетинде қарақалпақ қаҳарманлық дәстанларының Ленинградта сақланатуғын қол жазба вариантларында да усындай өзгешеликлердиң гезлесетуғынын айта келип олардың ХІХ әсирдиң ақыры ХХ әсирдиң басындағы түрк (түркий. Б.Д.) тиллериниң тәсири хәм екиншиден қарақалпақ дәстанларының сол дәўирдеги өзгешелиги екенлигин атап өтеди.¹

1. Қол жазбада:

Qəddi vojun sərvü kivi gözlegen,
İba menen qasın qaқыр sözlegen,

2. Хрестоматияда да сондай.

3. «Арал» журналында:

Қәдди бойлы сәўер ярны гөзлеген
Ийбе менен қасын қағып сөйлеген.

Бизиңше алдыңғы еки баспадағы қатарлар дурыс болса керек. Мәселен классиклеримизде, улыўма, шығыс әдебиятында қыздың қәддин сәрўи талға усатыў көп ушырасады.

Екинши қатардағы дәслепки еки баспада «Иба» хәм «қашын қағып» деген сөзлер.

Үшинши мысалдағы «Ийбе», «қасын қағыў» усаған сөзлерден көркем сүўретленип тур.

Мәселен: Әжиниязда да: «Иба иззет билан қылады мийман» х.т.б. қатарлар ушырасады.

1. Қол жазбада:

Sәkilgen imladaj qasъ qarasъ,
Juzyne scalyur zulpu sьjasъ,
Sәmsij qamar kivi husnyv zьjbasъ
Sunundaj qьzlarъ vardur Sьmvajdьn.

2. Хрестоматияда:

Шәкилген имладай қашы қарасы
Йүзінде шалынар зулпы-зиясы
Шамши қамар киби хусни-зибасы
Сонындайын қызлары бар Шымбайдың.

3. «Арал» журналында:

Шекилген имладек қасы қарасы
Жүзине шалынар зулпы зиясы
Шамений қамар киби хусни-зибасы
Шуиндәйек қызлары бар Шымбайдың.

Бұл куплетлерди салыстырсақ қол жазба менен хрестоматиядағы өзгеріс азлау. Мәселен: қол жазбада «зулпы-сиясы», «**husniv-zьjbasъ**» болса хрестоматияда «зулпы-зиясы» хәм «хусни-зибасы» болып берілген, ал, «Арал» журналында дәслепки еки баспадағы «қашы» сөзиниң орнына «қасы», «йүзине шалынар» емес «жүзине шалынар» деп хәзирги тил нормасы менен берілген, үшінши қатардағы «Шамши қамар» сөзи «Шәмений қамар» болып берілген. Тилде «Шәмений қамар» деген сөз жоқ ол «шәмси қамар» яғный бизиңше «күн, ай» дегенди билдиреди. Төртинши қатардағы алдыңғы еки баспадағы «соныңдай» ямаса «соныңдайын» сөзлериниң орнына түсиниксиз «шуныңдәйек» сөзи қолланылған.

1. Қол жазбада:

Majdanda sallanьp gyl-gyl әlvanlar.
Qulpaqъ veline tysken uqlanlar,
Gyres tutup qosqар alur palvanlar,
Sunundaj mәs bolur sәhri Sьmvajdьn.

2. Хрестоматияда:

Майданда салланур гүл-гүл әлұанлар

Гүрес майданында урған жәлұанлар,
Кураш тутып байрақ алып палұанлар
Шады-қоррам тойлары бар Шымбайдың.

3. «Арал» журналында:

Майданда сайланур гүл-гүл әлұанлар
Гүрес майданында урған жәлұанлар,
Хан палұанын жығып байрақ алғанлар
Шады-қоррам тойлары бар Шымбайдың.

Бұл куплетте қол жазбадағы соңғы үш қатар менен соңғы еки баспадағы үш қатар сәйкес келмейди. Мәселен қол жазбада 2-3 қатарларда избе-излик бар. Ал хрестоматия менен «Арал» журналындағы мысалда екинши қатар бирдей болғаны менен логикалық жақтан туұры келмейди. Гүрес майданында «жәўлан урмайды», «тәсил салады» ал атызда, мийнетте «жәўлан урыўы» мүмкин, үшінши қатарда хрестоматияда гүреске еки адам түссе биреўине байрақ берген, және «Арал» журналындағы хан палұанын жығып байрақ алыўда ҳақыйқатлыққа туўра келмейди. Бунда күнде хан палұанын жығып атырғанлар бардай көринеди. Қол жазбадан басқа нускаларда информаторлар тәрәпинен қәте-кемшиликлер жиберилген.

Биринши мысалдағы «*Qulpaqь veline tysken uqlanlar*», бул «жас бала» деген мәнисти билдиреди. Мысалы Әжиниязда: «Атадан айрылды ғулпақлы уғлан» деп береди. Бунда «Ғулпақ» «айдар» дегенди билдиреди. Негизинде бурын гейпара үлкен тойларда дәслеп жас балаларды яғный «ғулпақлы уғланларды» гүреске салған жеңип шыққан ең күшлисине байраққа «қошқардай бол» деп қошқар берген. Бул мысаллардан қол жазба нускасы дурыс.

1. Қол жазбада:

*Qьz jikitleri vərse oturusma qurur,
Kimi qasьn qaqьp kɵzlerin syzar,
Sijnesindin bir sup almanь yzar,
Ənsir anarь vaqlarь var Sьmbajьn.*

2. Хрестоматияда болса, қол жазба вариантының биринши қатарындағы «отурусма» сөзиниң орнына «мәжилислер» сөзи қолланылған. Басқа қатарлар қол жазба менен бирдей.

3. «Арал» журналында:

Қыз жигити бәрхә мәжлислер қуар,
Кимге қасын қағып, көзлерин сүзер,
Сийнесинде бир жуп ашханы узар,
Анжирли анарлы бағы Шымбайдың.

Бул куплетти оқығанымызда қол жазбаның биринши қатарында «отурусма» сөзи қолланылған, ал басқа баспалардағы қосықлардағы мысалларда «мәжилисслер» сөзи қолланылған. Қол жазбадағы «отурусма» сөзи дурыс қолланылған. Себеби соңғы еки баспадағы варианты информаторлардан қосықты жазып алғанда «отурусма» сөзиниң орнына «Мәжилисслер» сөзи қолланылып кеткен болыўы итимал. Сонлық тан қол жазба нускасы Қазы Мәўликтің стилине жақын болғанлықтан шайырдың қәлемине тийисли деп есаплаймыз.

«Арал» журналының екинши хәм үшінши қатарларында мәнилик жақтан төмен, түсиниксиз сөзлерде берилген. Мәселен:

«Кимге қасын қағып көзлерин сүзер»
ямаса «Сийнесинде бир жуп ашқаны узар.»

1. Қол жазбада:

Arsan vilen səhri Şymvaj arasъ,
Anda vardur qъz balanъn səresi
Şъja kivi qaslarъnъn qarasъ
Qәlem qasъ qъzlarъ var Şymvajdъn.

2. Хрестоматияда:

Аршан билән шаҳри Шымбай арасы
Анда бардур қыз баланың сареси
Зия зулпи қашларының қарасы
Қалем қашлы қызлары бар Шымбайдың.

3. «Арал» журналында:

Аршан менен кенегестің арасы
Ат шаппаға қайым екен даласы
Жорға минип шығар бойдақ баласы
Сүмбил шашлы қызлары бар Шымбайдың.

4. «Әмиўдәрья» журналында:

Аршан билан кенегестиң арасы
Атшаппаға қайым екен даласы,
Анда барды қыз-жигиттиң сарасы,
Сүмбил шашлы қызлары бар Шымбайдың.

Бул куплетте қол жазба менен хрестоматияда берилген куплетлер бираз жақын. Бірақ қол жазбада үшінши қатарда «сыја киви» деген сөз хрестоматияда «зия зұлпы» болып берилген. Ал, «Арал» журналындағы хәм «Әмиўдәрья» журналындағы биринши қатардан басқасы бузып, өзгертилип берилген. Мәселен «Арал» журналында «жорға минип шығар бойдақ баласы» деп берилген, «бойдақ» деген сөздиң мәниси мақтаўдан бетер кемситиў мәнисине жақынырақ, ал, Әмиўдәрья журналында болса екинши қатар менен төртинши қатар куплетти мәнилик жақтан бузып тур. Сонлықтан қол жазбадағы куплет Қазы Мәўликтің стилине бираз жақын.

Шайырдың және бир көлемли шығармасы «Ол неге дәркар» қосығы болып есапланады. Қол жазбада көлеми 31 куплет хрестоматияда да көлеми 31 куплет. Бул варианттың қол жазбадағы нұсқасынан паркы азлаў. Бірақ айрым сөзлер, сеслик өзгешеликлер ушырасады. Үшінши «Арал» журналындағы варианты 17 куплет. Бунда куплетлер кемис. Айрым куплетлер, куплетлерде қатарлар өзгериске ушырап сеслик өзгешеликлер сезиледи.

1. Қол жазбада:

Навада қарсыға, ласын зақсалар,
Жер жузынде алтын-гумис, ақсалар,
Нәвли һәрем вилең вақь-вақсалар.
Бир сәвгылы јарсыз ол неге дәркар.

2. Хрестоматияда да сондай.

3. «Арал» журналында:

Ғаўада қаршыға лашын қақсалар
Жер жүзинде алтын-гүмис тақсалар,
Ғәўли хәрем менен бағы-бақшалар,
Бир сәўгили јарсыз ол неге дәркар.

Дәслепки еки баспада биринши қатарларда «зақшалар» деп берилсе «Арал» журналында «қақсалар» болып кеткен, екинши қатарда дәслепки баспадағы «ер

йүзінде» деген сөзлер соңғысында «жер жүзінде» деп хәзирги тил нормасы менен берилген.

1. Қол жазбада:

Ijtelgi sunqarqa kijik aldъrsan,
Arqъmaq at savur jurtnъ qaldъrsan,
Munaqqasъ kёski-hёjvan saldъrsan,
Bir sёvtyly jarsъz ol nege dёrkar.

2. Хрестоматияда да усылай басылған.

3. Арал журналында:

Ителги суңқарға кийик алдырсаң,
Арғымақ ат минип журтқа қыдырсаң
Мина-қашлы көшки хайўан салдырсаң,
Бир сәўгили ярсыз ол неге дуркар.

Бул куплетте қол жазбадағы хәм хрестоматиядағы, хәр-бир қатар «алдурсаң», «қалдурсаң», «салдурсаң» болып берилсе Арал журналында «алдырсаң», «қыдырсаң», «салдырсаң» болып хәзирги тил нормасында берилген. Жәнеде екинши қатарда мәни жоқ, «Арғымақ ат минип журтқа қыдырсаң» деп берилген. Қосықты оқып отырсаң пикирдиң анық емеслиги сезиледи. Мәселен, қайсы журтқа? деген сораў туўады. Хаслында қосықта «ат минип журттан озыў» деген пикир айтылып тур. :шинши қатарда «мина-қашлы» деп берилген. Бул жерде де «қашлы» емес ал «наққашлы» яғный «нағыслы» деген мәни бериў керек. Мәселен Әжинияздың «Еллерим барды» қосығында да «үргениш наққашлы мақбари минар» деген қатарлар бар. Биз қол жазба хәм хрестоматиядағы куплет дурыс берилген деп есаплаймыз.

1. Қол жазбада:

Ustyne qamqadan jana ton kийsen
Kezip nesse-nesse sёhەرler kөrsen,
Qara sajъn arman kөk sajъn issen
Bir sёvtyly jarsъz ol nege dёrkar.

2. Хрестоматияда:

Үстиңе қамқадан жаңа тон кийсең,
Гезип нешше-нешше шәхәрлер көрсең,

Суў орнына шекер-шәрбетлер ишсең
Бир сәўгили ярсыз ол неге дәркар.

3. Арал журналында:

Үстиңе қамқадан хина тон кийсең
Гезип-гезип неше шаҳарлар көрсең
Суў орнына шеккер, шараблар ишсең,
Бир сәўгили ярсыз ол неге дәркар.

Биринши хәм екинши баспалардағы «нешше-нешше» жуп сөзи «шәхәрлер» сөзин күшейтип тур, ал «гезип-гезип» деген сөздің жупласып келиўи шәрт емес.

Бунда хрестоматия менен «Арал» журналында қол жазбадағы үшінши қатар өзгериске ушырап берилген.

Сонлықтан қол жазба нұсқасы Қазы Мәўлик қәлемине тийисли деп есаплаймыз. Және де «Арал» журналындағы мысалдың биринши қатарыда қәте берилеген мәселен: «хина тон» емес «йаңа тон» болыўы тийис.

Бизиң пикиримизше қол жазба варианты Қазы Мәўликтің стилине жақын турады.

Қазы Мәўликтің Сәпиўра менен айтысының текстологиясы

Қазы Мәўлик шайырдың және бир белгили шығармасы «Сәпиўра менен айтысы» болып есапланады. Биринши гезекте қол жазбаны көрип шыққанымызда машинкада көп сөзлер орфографиялық жақтан қәте терилген, сол жиберилген қәтелерди Қ.Айымбетов дүзетип редакторлап шыққан. Сонда да айрым куплетлерде, орфографиялық, пунктуациялық қәтелер жоқ емес. Текстология жұмысы ўақтында коньектуралық жол менен мүмкиншилиги болған қәте кемшиликлерди көрсетиўге хәм оларды дүзетиўге хәрекет етеміз.

1. Қол жазбадағы текстте Сәпиўраның биринши хаты q0 шуўмақ, екинши хаты хәр шуўмағы төрт қатарлы qw шуўмақ қосық хәм w қатар, үшінши хаты qt шуўмақтан ибарат. Қазы Мәўликтің жуўабы wr шуўмақ.

2. Хрестоматияда Сәпиұраның биринши хаты q0 шуўмақ, екинши хаты t шуўмақ мухаммес хәм w қатар, үшінши хаты qt шуўмақ. Бул баспада да орфографиялық, пунктуациялық қәте кемшиликлер ушырасады.

3. Қарақалпақ фольклорының XII томы qoie-жылы w00-w0u-бетлерде басылған текст қол жазбадағы тексттен көширилген. Бирақ, орфографиялық қәтелер басып шығарылған ўақытта көплеп жиберилген. Көлеми сондай.

Сәпиұраның биринши хаты.

1. Қол жазбада:

Qazь Mәvdud tәrijpindi esitip,
Qajvana dosluq izhar әjlәdim,
Dosluq rәvhәti mәkкам volsьn dep,
Bir nesse savalьm tajjar әjledim.

2. Хрестоматияда былай берилген:

Қызы Мәўлик тәрийпинди ешитип
“айыбана дослық изҳар әйледим,
Дослық рабитасы мәккем болсын деп
Бир нешше саўалым тайяр әйледим.

3. Қарақалпақ фольклоры XII томында былай берилген:

Қазы Мәўлик тәрийпинди ешитип
“айбана дослық изҳар әйледим
Дослық раҳаты мәккем болсын деп
Бир нешше саўалым таяр әйледим.

Бул куплетлерди салыстырып қарасақ қол жазбада: екинши қатарда «Қаж вана» деген сөз «“айыбана» болыўы тийис. Қол жазба менен Қарақалпақ фольклорында үшінши қатарда «Дослық рәўхәти» деп берилген ал хрестоматияда «рабитасы» деп берилген. Негизинде «робитасы» болыўы керек. Робита - арабша «мунәсәбет, байланыс» деген мәнини билдиреди¹. Мысалы Ойбекте: «Горчи Алишер жаноблари билан фоқирнинг орасида мунособат ва робита унчалик барпо булмаган эса да, ... у жанобнинг ҳаятларига доир баъзи жиҳадлардан хабордарман».² («Навой»)

Бизиң бул пикиримизди Қазы Мәўликтің баласы Абдулла Әбибуллаевта мақуллайды.

Хрестоматияда биринши қатарда «Қазы Мәўлик» деп берилген бул «Қазы Маўдудт» болып берилиўи тийис. Бизиңше усы өзгешеликти есапламағанда қол жазба хәм хрестоматиядағы куплетлер Қазы Мәўликтің стилине бираз жақын.

1. Қол жазбада:

Он еккиден verli savmь салатъм
Ada voldь qaza volmaj tahatъм,
Altь jьldan verli vojla әдетим
Haқ ьzasaь usun sana әjledim.

2. Хрестоматияда былай берилген:

Он еккиден берли саўмы салатым,
Айда болды, қаза болмай таатым,
Алты йылдан берли бойлы әдетим,
Хақ ырзасы ушын сана әйледим.

3. Қарақалпақ фольклорында былай берилген:

Он еккиден берли саўмы салатым
Ада болды қаза болды таҳадым,
Алты йылдан берли бойла әдетим
Хақ ырзасы ушын сана әйледим.

Бул куплетте қол жазба хәм қарақалпақ фольклорында екинши қатарда «таҳатым» деген сөз қолланылған. Бул «таҳад» емес, «таат» яғный «ибадат етиў» деген мәнини аңлатады ал, хрестоматияда екинши қатарда «Айда болды» емес «Ада болды» болыўы керек. Себеби Сәпиўра «ибадатларым ада болды» деп айтып отыр. Қарақалпақ фольклорында екинши қатарында «Ада болды қаза болды таҳадым» деп берилген. Егер «Ада болса» «қаза болды» емес «қаза болмай» деп алдынғы еки баспада дурыс берилген. Демек қол жазба варианты Қазы Мәўлик стилине тән.

1. Қол жазбада:

Altь jьlqь namaz sanь nessedur
Rahatь daqьjьrь vәri nessedur,
Maqvivvьj nessedur sahrij nessedur
Nәmme tavьjьdьm tәkrar әjledim

2. Хрестоматияда былай берилген:

Алты йылға намаз саны нешшедур
Рахаты, Тағбири бари нешшедур,
Мактубы нешшедур, шахри нешшедур
Хәмме таўсыбың тәкрар әйледим.

3. Қарақалпақ фольклорында былай берилген:

Алты йылға нама саны нешедур,
Рахаты дағдыйры бәри нешедур,
Махбубый нешшедур, жәхрий нешшедур,
Хәмме таўсыйдың тәкрар әйледим.

Белгили илимпаз Д.С.Лихачев: «конъектура - илим (логикалық ой жуўмағы) менен искусство арасында турады хәм текстологтан автордың орнында болып оның «руўхы хәм жолына» кирип барыўды талап етеди»⁹ - деп жазады.

Бул жерде тийисли әдебиятлардан^f пайдаланып үш варианттада жиберилген кәте кемшиликлерге түсиндирме берип өтиўди абзал көрдик. Қол жазба хәм хрестоматиядағы вариантларында биринши қатардағы «Нама» сөзи «Намаз», Қарақалпақ фольклорындағы екинши қатардағы «Рахаты» сөзи «Ракъаты» болыўы тийис. Яғный, намаз г ракъатдан турады (2 ракъат сүннет, 2 ракъат фарыз), қол жазбада Қарақалпақ фольклорындағы «дағдыйры» хәм хрестоматиядағы «тағбири» деген сөзлер «такбири» болыўы керек яғный «такбир» - Алла таланы улығлаў, мақтаў (мысалы намазда «Аллаху акбар»² деп айтылады) болып есапланады. Қол жазба хәм Қарақалпақ фольклорындағы үшінши қатардағы «Махбубый» хәм хрестоматиядағы үшінши қатардағы «мактубы» сөзлери «махфийи» болыўы керек «махфий» - жасырын яғный намазды күн шыққан соң иштен, хаўаз шығармай оқыў.

Хрестоматиядағы үшінши қатарда «шахри» деген сөз «жәхрий» болыўы тийис. «Жәхрий» бул да арабша сөз болып «даўыслап», «дағаза қылып» деген мәнини береді. Бунда «таң намазы», «намазшам», «хуптан» намазлары даўыслап оқылады. Қол жазба хәм Қарақалпақ фольклорындағы төртинши қатарында «таўсыйдын» хрестоматияда төртинши қатарда «таўсыбын» деген сөзлер «тавсиф» болыўы керек ол- арабша «сыпаты», «тәрийпи» деген мәнини билдиреди. Қазы Мәўликте, Сәпиўрада ескише саўатлы молла адамлар. Олар, улыўма, «китабый» сөзлерди дурыс айтқан, шығармаларында да дурыс

пайдаланған, хәзирде солай. Усы дүзетиўлерди есапқа алып текстти қайта тиклеймиз. Мысалы:

Алты йылғы намаз саны нешшедур
Рақъаты, такбири бәри нешшедур,
Махфийи нешшедур, жаҳрий нешшедур
Хәмме тавсифин тәқрар әйледим.

Жоқарыдағы мысалдан көрип отырғанмыздай текстология жұмысы қосықты қайта тиклеўде үлкен жәрдем береді.

Сәпиўраның екінши хаты. Ыақтында бул қосық «мухаммес» формасында жазылған. Бирақ қол жазбада хәм Қарақалпақ фольклорында берилген текстте төрт қатарлы қосық формасында берилген. Хрестоматияда мухаммес формасында берилген. :ш вариантында да басылыўда көплеген орфографиялық, пунктуация-лық қәтелер орын алған.

1. Қол жазбада:

Qarqa әlip zam qylyp
Nәm zatqa ja mivәrek
Mәlemettin mим аlyp
Oudan ouda mивәrek.

Dalalattyn dal аlyp
Sәrmiv hаja miәvrek,
Daqavattyn vay аlyp
Daldyn duqa mивәrek

Bul isimli jigitke
Sana volsyn mивәrek
Tәrijpin jazmaqtn
Qaldym hajran isinde.

2. Қарақалпақ фольклорындағы текстте қол жазбадағыдай төрт қатарлы қосық формасында жазылған көплеген орфографиялық хәм пунктуациялық қәтелер бар.

3. Хрестоматияда берилген текст мухаммес формасында берилген. Бирак бунда да жоқарыдағы еки варианттағыдай орфографиялық, пунктуациялық кемшиликлер жол қойған.

Қапқалып, зам қылып, хемзат қаб я мубарек
Маламаттын мийым алып, будын опа мубарек,
Далалаттын дал алып, шарму хая мубарек
Далалаттын оу алып, далдын даўа мубәрек,
Бул исимли йигитке сана болсын мубәрек.

К.Паустовскийдің «Алтын әтиргүл» повестинде шебер әдебий хызметкердің «төмен» повестьтің бирде сөзин өзгертпей «әжайып проза» жаратқанлығы гүрриң етиледі. Ол адам тек ғана абзацларды дурыс қойып иркилис белгилерди тийисли орнына қойып шыққан.⁹

Биз де усы усылды пайдаланып жақсы көркем шығарманы қайта тиклеймиз:

«Қап»қа «әлип», «зе» қылып, хәм де «яй»ға мүбарек
Маламаттын «мийм» алып, «ўаў»ға опа мүбарек,
Далалаттан «дал»алып шәрму, хая мүбарек
Дағаўаттан «ўаў» алып «дал»дын даўа мүбарек,
Бул исимли йигитке сана болсын мүбарек.

Пунктуация тараўындағы теоретик алым А.Б.Шапиро өз мийнетинде Пушкин, Лермонтов, Толстой қ.т.б. белгили шайыр, жазыўшылардың шығармаларында олар әхмийетли жерлерге ғана иркилис белгилерин қойып басқа «Әпиўайы» жерлерге итибар бермегенлигин жазады². Демек иркилис белгиге дөретиўшиде, басып шығарыўшыда итибар бермесе бақалы шығарманың да қуны түсип кетеди.

:шинши сапар (Сәпиўраның үшінши хаты)

1. Қол жазбада:

*Xat izindin хаварсь Ақа-junis һәм ketti
Kelip vizge, һәм көрген vilgenin ajttъ,
Dedim нәме dedi sunъ рәһим etti
Ol dedi ajtajъn turaber endi.*

2. Хрестоматияда былай берилген:

Хат йузиндан Аға-йунис хэм кетти.
Келип бизге хэм көрген билгенин айтты,
Дедим неме деди шуны пэм етти
Ол деди айтайын турабер енди.

3. Қарақалпақ фольклорында бираз сөзлер өзгериске ушыраған хэм түсиниксиз:

Хат изиндин хабаршы пахы йунисам кетти
Келип бизге көрген билгенин айтты,
Дедим нәме деди сөйла пәхметти,
Ол деди айтайын тура бер енди.

Хрестоматияда биринши қатарда «хат йузиндан» деген сөз бар бул «хат изиндин» болып берилиў керек. Қол жазбада да «хат изиндин» болып берилген. Буның мәниси хаттың жуўабын сорап барыў дегенди билдиреди. Ал Қарақалпақ фольклорында бираз түсиниксиз сөзлер берилген. Мәселен: биринши қатарда «пахы йунисам кетти» деп берилген. Бул «Аға-йүнис хэм кетти» болыўы керек. Жоқарыдағы еки баспада да солай берилген. Демек бул жерде хабаршының аты «Аға-йүнис» яки Сәпиўра оны «Аға-йүнис периге» теңеп отыр. Себеби Аға Юнус пери - «Гөрүғлы» дәстаны қаҳарманы болып ол опадар, ақыллы, ҳақгөй образ сыпатында бериледи. Сәпиўраның хабаршысы - хат тасыўшысыда оның ең исенимли адамы болғанлығы сөзсиз. Сонлықтан бул дүзетиўлер орынлы деп ойлаймыз.

Қазы Мәўликтің жуўабы. Қазы Мәўликтің жуўабы үш баспада да wr куплет. Буларды салыстырып шыққанымызда Сәпиўраның хатындағыдай қәте кемшиликлер оншелли ушыраспайды. Куплетлер, қатарлар орын тәртибин сақлаған. Бирақ айрым сөзлер өзгериске ушыраған. Сеслик өзгешеликлер сезиледи.

1. Қол жазбада:

Sabьrdək isat aьp sapaqa jetip
Praqьn fe aьp panaqa etkir,
Vasьdan vav aьp oraqa jetip,
Jaki vizni hisiraьnda zar əjle.

Рәмәиздин ре алсан рава болурма,
Нәвестин «he» алсан хава қалурма,
Suldur дәртina дава болурма
Nadanlardьn сөзлемектин ар әјле.

2. Хрестоматияда былай берилген:

Сабырды «сат» алып сапаға еткер
Прақын «пе» алып панаға еткер,
Ўаспыйдан «ўаў» алып опаға еткер.
Яки бизини хижранында яз әйле.

Рамазандын «ыр» атсаң көринеди
Хаўастан «хе» алсан хаўа көринеди,
Шул бир дәртиңде даўа көринеди
Наданлардан сөзлемектин ар әйле.

3. Қарақалпақ фольклорында: биринши хәм екинши мысаллардың биринши куплетлеринде сеслик өзгешеликлер бар.

1. Сабырлен «сат» алып сапаға йетир.

2. Рәмеўиздин «пе» алсаң раўа болур ма - деп берилип басқа қатарлар қол жазба менен бирдей.

Бул үш нускадағы мысалларда үйренип шығып бул еки куплетти қайта ислеп шығыўды мақул көрдик. Себеби белгили текстолог илимпаз А.С.Рейсер өз мийнетинде орфография заңлықлары бузып ислетилсе текстти түсиниксиз дәрежеге алып келеди-деп жазған еди¹.

Сабырдын «сат» алып сапаға йетир.
Фрақтың «фе» алып панаға йетир,
Ўаслийдын «ўаў» алып опаға йетир
Йаки бизни хижранында зар әйле.
Рамазандын «ре» алсаң раўа болурма
Хәўестин «хе» алсаң хаўа қалурма,
Шул бир дәртиңе даўа болурма,
Наданлардын сөзлемектиң ар әйле.

1. Қол жазбада:

On syz jetmis eki-altъ мыннан няз
Саһыг оқур қалмағанға сығарма һаваз,
Алтъ мың қырық сәккиз төрт мыннан няз,
Мақ вуј оқур кенул виј қарар әјле.

2. Хрестоматияда былай берилген:

Он жүз етмиш едди алты мыңнан аз
Жәдүел оқып қалмағанға шығарма аз,
Алты мың қырық сәккиз төртте мыңнан аз,
Махбий оқыр көңил бийқарар әйле.

3. Қарақалпақ фольклорында:

Он йүз етмиш еки алты мыңнан аз
Жахыр оңур қалғанға шығарма хаўаз,
Алты мың қырық сәккиз йүз мыңнан-нияз,
Мақ буй көңул бийқарар әйле.

Бул мысалды да толық үйренип шығып, қайта тиклеп шығыўды мақул көрдик.

Он йүз йетмиш еки-алты мыңнан няз
Жәхрий оқып қалмағанға шығарма хаўаз,
Алты мың қырық сәккиз төрт мыңнан няз,
Махфий оқыр көңил бийқарар әйле.¹

Қазы Мәўлик хәм Сәпиўра шайырдың дәрәтпелериниң бир бөлими ғана текстологиялық жұмыс исленди.

Ж у ў м а қ

Қарақалпақ әдебияты тарихын үйренгенімізде Қазы Мәуликтің қосықтарының баспадан шыққанларының хәмесінде ушырасатуғын орфографиялық, пунктуациялық, стилистикалық қәте кемшиликлерди ислеп шығыў мүмкиншилиги жоқ. Биз көрсетип өткен, қайта ислеп шыққан айрым қәте кемшиликлер информаторлардан, жазып алыўшылардан ямаса баспаға таярлаўшылардан болған деген пикирден аўлақпыз. Себеби ол жолдаслар и0 жылдан аслам ўақыт халықтан жасырып келинген Қазы Мәуликтің «алтын мийрасын» усы күнге шекем жетип келиўине үлкен үлес қосты. шайырдың шығармалары бизиң күнимизге жетип келемен дегенше түрли дәўирди, түрли тосқынлықларды басынан кеширди. Бул арада алфавитимиз араб, латын, рус графикасында жазылып қәте кемшиликлердиң орын алыўы заңлы болды.

Бизиң пикиримиздиң дәлийли ретинде Бердақ шығармалары бойынша текстология жумысын жүргизген илимпаз А.Каримовта өз мақаласында: «Бундай алжасықлар менен кемшиликлердиң баслы себеби - шайырдың өзи тәрәпинен жазылып қалған қол жазбалардың болмаўынан дәўир жағдайынан деп қараған дурыс болады»⁹ -деп жазған еди.

Ҳақыйқатында да XIX әсирдиң ақыры XX әсир басындағы қарақалпақ әдебиятындағы оқымыслы, саўатлы лирик шайырымыздың шығармаларын хәзирги заманда өзине ылайық баҳасын алыўда текстологиялық жумыс ислеў зәрүр деп есаплаймыз. Сонлықтан оның шығарамларын мүмкиншилиги болғанынша қайта көрип шығып өз қәлпине келтириў илим ушында, Қазы Мәулик шығармаларының ықласбентлери ушында пайдалы хәм әхмийетли жумыс исленди деп ойлаймыз.

Улыўма алғанда Қазы Мәулик шығармалары бойынша текстологиялық жумыс шайырдың қосықлар топламын арнаўлы түрде баспадан шығарғанда өз пайдасын тийгизеди.

Пайдаланылган әдебиятлар дизими

- Рейсер С.А. Основы текстологии. -Л. Просвещение. 1978.
- Хамидов.Х. Рукописное наследие Бердаха -Нөкис. : Билим. 1995.
- Словарь русского языка в четырех томах. том II. -М. Русский язык. 1986.
- #арақалпақ фольклоры XII т. -Нөкис. Қарақалпақстан. 1983.
- Пахратдинов А. Бердақ шайыр творчествосының жыйналаў, басып шығарылыў хәм изертлениў тарийхынан. -Нөкис. Қарақалпақстан. 1990.
- Пахратдинов А. Өтемуратова Х. XIX әсирдиң ақыры XX әсир басындағы Қарақалпақ әдебияты тарийхы. Хрестоматия. -Нөкис. Билим. 1995. Б 171-191.
- Паустовский К.Золотая роза. -М. Детская литература. 1972.
- Лихачев Д.С Текстология. Краткий очерк. -М. - Л. : Наука. 1964.
- Мақсетов Қ.Қарақалпақ қаҳарманлық дәстанларының поэтикасы.-Т. Фан. 1965.
- Ўзбек тилининг изоҳли луғоти. I том. -М. Русский язык. 1981.
- Ўзбек тилининг изоҳли луғати. II том -М. : Русский язык. 1981.
- Караматов Х. Куран ва ўзбек адабиети. Т.1993
- Ўзбек тилиндаги арабча ва форсча сўзлар луғати. Т. Ўқитувчи. 1996
- Шапиро Б.А. Основы русской пунктуации. -М. : АН СССР. 1955
- Ойбек. Танланган асарлар. III том. “Навоий”. -Т. Узадабийнашр. 1959

Журналлар

1. Байниязов Қ. Қазы Мәўлик шайырдың тәрийп хәм мухаббат қосықлары. // Әмиўдәрья. 1988. № 1.
2. Каримов А Бердақ шығармаларының текстологиясы хаққындағы мәселеге. // Әмиўдәрья. 1977. № 7

Мазмуны

К и р и с и ў	4
Қазы Мәўлик шығармалары үстінде текстологиялық жұмыс ислеўдин әхмийети	6
Қазы Мәўликтің лирикалық шығармалары үстінде Текстологиялық жұмыс ислеў.....	7
Қазы Мәўликтің Сәпиўра менен айтысының текстологиясы.....	15
Ж у ў м а қ	24
Пайдаланылған әдебиетлар.....	25

Давлетов Б.А. «Қарақалпақ әдебияты тарихын изертлеуде текстологиялық жұмыстың әхмийети» оқыу методикалық қолланба (қарақалпақ тили хәм әдебияты факультетиниң ә-ң курс талабалары ушын арналған.)

Редактор Қ.М.Қошанов
Тех редактор У.Балымова
Оператор Н.Нысанбаев

Бердақ атындағы
Қарақалпақ Мәмлекетлик Университети баспаханасы
Өзбекстан Республикасы баспа сөз комитети лицензиясы

№ 11-665 28-февраль 2001-жыл

Көлеми 2 баспа табақ

Буйыртпа № 577 тиражы 100

Офсет усылында RISO 3105 машинасында басылды.